

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України,
Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка
(Дрогобич, Україна), vilnickiy@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

Володимир СТАРКА

доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри історії України, археології та
спеціальних галузей історичних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В.Гнатюка
(Тернопіль, Україна), starka1980@tnpu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0213-9298>

Микола ГАЛІВ

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри історії України,
Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка
(Дрогобич, Україна), halivm@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.043>

УДК: 355.241.1:355.48(100):355.48(470:477)

Анотація. Мета статті полягає у висвітленні пропагандистських заходів, які стали індикатором підготовки збройної агресії Російської Федерації проти України. **Методологія дослідження** побудована на принципах історизму, об'єктивності, системності, багатофакторності, науковості, використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, наукова абстракція) та спеціально-історичних (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний) методів. **Наукова новизна** полягає у проведенні комплексного аналізу основних пропагандистських заходів, здійснюваних Росією при підготовці до збройної агресії проти України. **Висновки.** Готуючись до нинішньої війни, РФ активно використовувала методи пропаганди, апробовані під час підготовки до попередніх воєн. Найважливішими з них стали маніпулювання історією з метою творення власного історичного міфу; формування «символіки війни», покликані «мобілізувати маси» на героїзоване насильство проти українців; дегуманізація ворога (тобто українців) шляхом невизнання права на розбудову незалежної держави, заперечення самодостатності української культури, ототожнення українських військовослужбовців і громадсько-політичних діячів із «нацистами». Російська пропаганда фактично легітимізує геноцид українців та знищення України як держави. Знаходячись поряд із Росією, українському суспільству варто пам'ятати: російська агресія проти українців впливає з глибин колективної пам'яті, проявляючись за кожної слушної нагоди. Те, що її породжує, здатне лише руйнувати, уподібнюватися чи копіювати, але не створювати нове.

Ключові слова: пропаганда, війна Росії проти України, Друга світова війна, колективна пам'ять, історична й комеморативна політика, масова свідомість.

Вислів римського поета Гая Валерія Катула «перемога любить підготовку», що вперше прозвучав на початку I тис. н. е., став наріжним каменем підготовки воєнних кампаній наступних епох. Війни у XX ст. не розпочиналися раптово, їм передувала ретельна підготовка, невід'ємним елементом якої слугувала пропаганда.

Воєнна агресія Росії проти України на початку 2014 р. зумовила появу у вітчизняній історіографії нового напрямку досліджень. Безумовну першість у ньому займає Інститут історії України НАНУ, представники котрого впродовж останніх років опублікували низку праць, де проаналізовано сучасні російсько-українські взаємини. Так, автори аналітичної доповіді 2018 р. на прикладі російського ідеологічного концепту розкривають передумови, причини виникнення та спускові механізми, які в кінцевому результаті призвели до відкритого збройного протистояння між Росією та Україною¹. Вивченню українського питання в російських стратегіях кризь призму столітньої історії присвячено колективну працю співробітників Інституту історії України НАНУ².

Аналіз історичної пам'яті про Другу світову війну в контексті загрози державотворенню України здійснив Ю.Ніколаєць. Автор чітко показує, що маніпуляції з пам'яттю Російська Федерація активно використовує для формування антиукраїнської кампанії та проведення агресії проти української державності³. Збереження українським народом національної ідентичності в умовах нацистської пропаганди періоду Другої світової висвітлено в публікаціях О.Салати⁴ та М.Михайлюк⁵. Використання росіянами та їхніми сателітами пропагандистських кліше тих часів розглядає О.Маєвський⁶. Образ України в російському історичному дискурсі розкривається у праці Г.Касьянова, В.Смоля, О.Толочка⁷. Дослідники дійшли висновку, що в російській навчальній і навчально-методичній літературі, за наявності її кількісного розмаїття, Україну представлено переважно у вигляді сталих культурних стереотипів, подекуди з виразним ідеологічним забарвленням. Роль медіапропаганди в умовах «гібридної війни» на сході України аналізують Б.Юсків і С.Хомич⁸. Автори дослідження на конкретних прикладах простежили динаміку посилення українських військових позицій пропорційно до збільшення чи зменшення антиукраїнської пропаганди в російському медійному просторі. Медійне представлення концепту «Новоросія» вивчає Г.Будівська⁹. Важливе питання мілітаризації освітнього процесу на окупованому

¹ Якубова Л., Головка В., Примаченко Я. Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії: Аналітична доповідь. – К., 2018. – 227 с.

² Українське століття (1921–2021): витоки, уроки, перспективи державотворення. Нариси / Відп. ред. В.Смолий. – К., 2021. – 560 с.

³ Nikolaiets Yu. Historical memory about Second World war in the context of threads of government in Ukraine // Skhidnoievropejskyi istorychnyi visnyk = East European Historical Bulletin. – 11. – Drohobych, 2019. – P.225–240.

⁴ Салата О. Цивілізаційні архетипи історичної пам'яті українського народу // Війни пам'ятей та політика примирення / За заг. ред. В.Солдатенка. – К., 2013. – С.87–94; *Його ж.* Організація пропаганди в системі державних органів нацистської Німеччини у 1933–1941 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Вип.49. – Запоріжжя, 2017. – С.145–151; *Його ж.* Збереження українським народом національної ідентичності в умовах інформаційного протистояння Німеччини та СРСР у роки Другої світової війни // Феномен пропаганди та антипропаганди у сучасному світі: історико-політологічний дискурс. – Запоріжжя, 2018. – С.130–144.

⁵ Михайлюк М. Морально-психологічний стан цивільного населення України в умовах Другої світової війни та в перші повоєнні роки // Київська старовина. – 2007. – №5. – С.109–122; *Його ж.* Німецька пропаганда в Україні // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст.: Історичні нариси. – К., 2001. – С.644–658.

⁶ Маєвський О. Формування інформаційного простору в так званих «ДНР» та «ЛНР» методами експлуатації візуальних образів Другої світової війни // Інформація і право. – 2020. – №2(33). – С.132–140; *Його ж.* Політичні плакат і карикатура як засоби ідеологічної боротьби в Україні 1939–1945 рр. / Відп. ред. О.Лисенко. – К., 2018. – 268 с.

⁷ Касьянов Г., Смолий В., Толочко О. Україна в російському історичному дискурсі: проблеми дослідження та інтерпретації. – К., 2013. – 128 с.

⁸ Юсків Б., Хомич С. Роль медіапропаганди в умовах «гібридної війни» // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип.132. – К., 2017. – С.27–43.

⁹ Будівська Г. Медійне представлення концепту «Новоросія»: Аналіз медіаматеріалів про об'єднання «ДНР» та «ЛНР» у «конфедерацію Новоросія» // Наукові записки УКУ. – Ч.6: Журналістика. Медіакомунікації. – Вип.1. – Л., 2015. – С.119–125.

Кримському півострові у 2014–2019 рр. розглядають Б. та А. Дем'янки. Автори встановили, що за своїм змістом вона спрямована на активну пропаганду служби у збройних силах РФ, виховання потенційних носіїв і захисників «російського світу», формування культури війни й насильства¹⁰. О.Покотило, О.Нашивочников розкривають витoki російсько-українського конфлікту, зокрема фактор Чорноморського флоту та цілеспрямовану антиукраїнську політику Москви¹¹.

Зважаючи на значну кількість визначень терміна «пропаганда», у нашому дослідженні означену дефініцію використовуватимемо у сенсі систематичної спроби маніпулювати переконаннями, поглядами чи діями інших людей за допомогою символів (слів, жестів, прапорів, пам'ятників, музики, одягу, знаків розрізнення, зачісок, малюнків на монетах і поштових марках тощо)¹².

Один з авторів концепту теорії масової комунікації Е.Бернейс зазначав, що пропаганда пронизує все наше життя і змінює наше бачення світу. Тож стає очевидним, що той, хто володіє достатнім впливом, може управляти певною кількістю людей упродовж якогось часу заради досягнення визначеної мети¹³. Сучасні тоталітарні режими, для вироблення у своїх громадян потрібного конструкту дійсності, використовують симбіоз пропаганди й ідеології, означений Г.Почепцовим як «метапропаганда»¹⁴. Французький філософ Ж.Елюль зауважував, що сучасна пропаганда послуговується найновішими здобутками науки, зокрема ґрунтується на науковому аналізі напрацювань психології та соціології, аналізі повсякденного життя пересічних громадян, виробляє певний набір точних правил з обов'язковою їх перевіркою. Крок за кроком пропагандист спочатку вибудовує модель поведінки індивіда, формуючи його потреби, а відтак пропонує механізми їх задоволення. Сучасна пропаганда водночас спрямовується на індивіда і групу, оскільки їх розділяти не можна¹⁵. Американський політолог К.Келлен зазначає, що більшість людей є легкою здобиччю для пропаганди, думаючи, що це лише брехня та байки. Модерна пропаганда давно відкинула застарілі форми обману й оперує різноманітними джерелами правди. Інше хибне уявлення, що пропаганда слугує лише благородним діям¹⁶. Професор Єльського університету Г.Лассвелл констатував, що всі уряди в той чи інший спосіб зайняті пропагандою, оскільки це частина їхніх управлінських функцій мирного часу. Зазвичай пропаганда здійснюється в інтересах дипломатичних друзів і спрямована проти дипломатичних ворогів¹⁷.

У цьому контексті важливо розглянути використання засобів пропаганди як елементу підготовки до збройної агресії. Розпад СРСР, юридично закріплений 8 грудня 1991 р., викликав неоднозначну реакцію російського політикуму та громадськості. Падіння «імперії зла» та крах комуністичної ідеології, що впродовж кількох десятиліть слугувала світоглядним орієнтиром для мільйонів радянських громадян, породило певний ідеологічний вакуум, який охопив усі пострадянські країни. Найбільш болісно криза ідентичності вразила російський політичний істеблішмент, котрий змушений був швидко шукати альтернативу комуністичній ідеології.

Відомий російський письменник і колишній дисидент О.Солженіцин у статті, опублікованій 18 вересня 1990 р. кількадесятмільйонним накладом, роздумував над

¹⁰ Demianenko B., Demianenko A. Militarization of the Educational Process in Occupied Crimea (2014–2019) // *Skhidnoievropeiskiy istorychnyi visnyk = East European Historical Bulletin.* – 19. – Drohobych, 2021. – P.228–238.

¹¹ Pokotylo O., Nashyvochnikov O. Sources of the Russian-Ukrainian Armed Conflict // *Ibid.* – 18. – Drohobych, 2021. – P.210–218.

¹² Propaganda // *The New Encyclopedia Britannica in 30 Vols.* – Vol.15. – P.36; Пропаганда // *Сучасний словник-мінімум іншомовних слів / Укл. О.Скопченко, Т.Цимбалюк.* – К., 2008. – С.525.

¹³ Бернейс Э. Пропаганда. – Каунас, 2016. – С.17.

¹⁴ Почепцов Г.Г. СССР: страна, созданная пропагандой. – Х., 2019. – С.207–208.

¹⁵ Ellul J. Propaganda: Vintage books a division of random house. – New York, 1973. – P.4, 6.

¹⁶ Kellen K. Introduction // *Ellul J. Propaganda...* – P.1, 3.

¹⁷ Lasswell H.D. Propaganda technique in the World War. – New York, 1938. – P.14.

подальшим розвитком радянської держави. Серед іншого зазначав, що процес розпаду СРСР перебуває в активній фазі, і Росія повинна зберегти у сфері свого впливу лише дві республіки – Білорусь та Україну, а всі інші мають йти власним шляхом:

«Сьогодні відділяти Україну – це означає різати через мільйони сімей і людей: яка суміш населення; цілі області з російською домінантою; скільки людей, яким важко обрати собі національність із двох; скільки мають мішане походження. В товщі основного населення немає й тіні нетерпимості між українцями та росіянами. Брати! Не потрібно цього жорстокого розподілу! – це затьмарення комуністичних років. Ми разом пережили радянський час, разом потрапили у цей котлован – разом і виберемося»¹⁸.

Такі думки були своєрідним відгомном денікінсько-колчаківської доктрини «єдиної й неподільної імперії» та імперської концепції «триєдиної російської нації». Зазначимо, що згодом текст О.Солженіцина в різних форматах було поширено не лише на теренах колишнього СРСР, але й у країнах Європи та у США. Зазначені ідеї популярного на Заході дисидента послуговували ще більшому утвердженню у представників західних демократій тез про «єдиний слов'янський світ», та переконували в недоцільності пошуків якихось відмінностей між росіянами, українцями, білорусами.

30 січня 1992 р. віце-президент Росії О.Рудцької у статті, опублікованій на шпальтах газети «Правда», заявив, що

«історична свідомість росіян не дозволить нікому провести механічне зміщення кордонів Росії й Російської Федерації, відмовившись від того, що складало славні сторінки російської історії... Демаркація кордонів і лише демаркація кордонів розставити крапки над “і” і визначить Росію як державу, а не жebraка в межах СНД. І це буде зроблено винятково заради слави Росії, як би не старалися лідери націонал-кар'єризму загнати її в кордони ХІІ ст.»¹⁹.

Ревізіоністські заяви окремих керівників Російської Федерації та непоодинокі публікації статей із російсько-шовіністичними думками лідерів громадської думки про те, що розпад СРСР був найбільшою «геополітичною помилкою», «трагедією», свідчили, що Росія в короткому історичному часі знову розпочне «збирання справику російських земель», до яких зараховувалася й Україна.

Можемо констатувати, що впродовж тридцяти років із часу проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. українське суспільство та політикум настільки глибоко занурилися в політичні міжусобиці та розподіл економічних ресурсів, що зовсім забули про необхідність формування, розбудови й реалізації національної безпекової доктрини. Голосів нечисленних фахівців-аналітиків, які попереджали про підготовку Росією збройної агресії, не чули (або воліли не чути). Утім ознак, що вказували на неминучість новітньої російсько-української війни, було чимало. Впродовж 1992–1996 рр. парламент РФ ухвалив низку законодавчих актів, в яких відверто висловлювалися територіальні претензії до України²⁰. По-перше, російський влад-

¹⁸ Солженіцын А. Как нам обустроить Россию? [Електронний ресурс]:

http://www.solzhenitsyn.ru/proizvedeniya/publizistika/stati_i_rechi/v_izgnanii/kak_nam_obustroit_rossiyu.pdf

¹⁹ Див.: Кульчицкий С. Украинский Крым: к 50-летию вхождения Крымской области в УССР // Зеркало недели. – 2004. – №6. – 13–20 февраля.

²⁰ Постановление Верховного Совета Российской Федерации от 21 мая 1992 г. №2809-І «О правовой оценке решений высших органов государственной власти РСФСР по изменению статуса Крыма, принятых в 1954 г.» // Ведомости Съезда

ний політикум не приховував, що ставиться до Української держави як до політичного «непорозуміння», породженого збігом геополітичних обставин. По-друге, в 1993–1997 рр. у російських правлячих колах дедалі більшої популярності набирала ідея «російського світу», котра претендувала не лише на статус загальноросійської внутрішньополітичної об'єднавчої доктрини, але й інструмента повернення втрачених геополітичних позицій. Означена ідеологема показувала «найбільш розділеному народу» шлях до «повернення могутності» й водночас слугувала спусковим механізмом реінкарнації неоімперського російського проекту²¹.

Суттєвою перешкодою на шляху реалізації доктрини «російського світу» стала позиція тодішнього президента РФ Б.Єльцина, котрий, зосередившись на врегулюванні внутрішньополітичної кризи, намагався не загострювати стосунків із сусідніми державами, зокрема не провокувати конфлікт з Україною, тож не підтримав територіальні претензії російських законодавців до нашої держави. У результаті тривалих перемовин 31 травня 1997 р., під час офіційного візиту до Києва, він підписав договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та РФ, ратифікований Верховною Радою України 14 січня 1998 р. Зазначимо, що ст.2 документа містила положення, що сторони «поважають територіальну цілісність одна одної і підтверджують непорушність існуючих між ними кордонів»²².

Ратифікація цього договору в Росії викликала гострі політичні дискусії. За словами С.Кульчицького, «шовіністичним колам російського політикуму, які мали впливові позиції в законодавчих органах РФ, зрадило почуття міри, і вони закликали не укладати будь-яких договорів із “політично організованою бандерівщиною”»²³. Нижня палата російського парламенту ратифікувала документ 15 грудня 1998 р., а верхня – 17 лютого 1999 р. Відтак 1 квітня 1999 р. в Москві відбувся обмін ратифікаційними грамотами між президентами України й Росії, після чого договір набув чинності²⁴.

Нове загострення в російсько-українських міждержавних взаєминах започаткував прихід до влади 2000 р. відвертого апологета доктрини «російського світу» В.Путіна. Виступаючи на I Всесвітньому конгресі співвітчизників 11 жовтня 2001 р. він заявив, що відтепер Росія опікуватиметься тими, хто через геополітичні трансформації ХХ ст. опинився «за межами історичної Батьківщини». Особливо наголошувалося на тому, що у час, «коли Росія знову набирає силу й авторитет, коли руйнується звична повоєнна структура світу, ми повинні бути разом». Важливим інструментом взаємодії держави зі «співвітчизниками» проголошувався розвиток «спільного культурного та інформаційного простору»²⁵. Означена промова В.Путіна фактично запустила механізм пропаганди неоімперської державно-шовіністичної ідеологемі «російського світу», що стала своєрідною реінкарнацією давньої месіанської доктрини «Москва – третій Рим», яка впродовж кількох століть була наріжним каменем ідеології «збирання земель»²⁶.

народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации. – 1992. – 04.06. – №22. – Ст.1178; Постановление Государственной думы от 15 марта 1996 г. №157-II ГД «О юридической силе для Российской Федерации результатов референдума СССР 17 марта 1991 г. по вопросу о сохранении Союза ССР» [Електронний ресурс]: https://web.archive.org/web/20131224110500/http://lawrussia.ru/texts/legal_185/doc185a837x809.htm

²¹ Українське століття (1921–2021): витоки, уроки, перспективи державотворення. – С.476, 507.

²² Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією [Електронний ресурс]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006#Text

²³ *Кульчицький С.В.* Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 // *Енциклопедія історії України*. – Т.2: Г–Д. – К., 2004. – С.431.

²⁴ Там само.

²⁵ Виступление президента России Владимира Путина на I Всемирном конгрессе российских соотечественников. Москва, 11 октября 2001 г. // *Пивовар Е.И.* Мир российского зарубежья в конце XX – начале XXI в. – Москва, 2019. – С.307–314.

²⁶ *Друзенко Г.* Геополітика від патріарха: Царство Небесне vs руський світ // *Державо тижня*. – 2009. – №44.

Ключову роль у формуванні російського культурного й інформаційного простору шовіністично налаштовані владні еліти відвели телебаченню. Саме тому після виборів 2000 р. оточення В.Путіна поступово перебрало контроль над засобами масової інформації. Подібно до того, як у СРСР телевизор створив ілюзорний комфортний світ щасливого радянського суспільства, де всі радіють життю, росіянам поступово популяризували тезу, що саме В.Путін – це той лідер, який не лише переможе «чеченських сепаратистів», але й «відродить державну велич Росії». Для посилення цього образу потрібна була певна геополітична «перемога».

Скориставшись ослабленням позицій української влади під час політичної кризи 2001–2003 рр., незважаючи на підписаний у Києві 28 січня 2003 р. президентами України Л.Кучмою та РФ В.Путіним договір про російсько-український державний кордон, в якому підтверджувалася чинність положень договору про дружбу від 31 травня 1997 р., у вересні 2003 р. Російська Федерація здійснила спробу захоплення українського острова Тузла. Здобутий тоді досвід показав вищому політичному керівництву суміжної країни, що перед «остаточним вирішенням українського питання» потрібно провести ретельну інформаційну підготовку не лише власного населення, але і світової громадськості.

Після подій «Помаранчевої революції» російські пропагандисти за посередництва телебачення почали поширювати тези, що в Україні «реінкарнується фашизм», вулицями міст ходять «бандерівці», котрі в «найжахливіші способи збиткуються над російськомовними співвітчизниками». Пропорційно до того, як українське суспільство намагалося виробити наративи національної пам'яті, російське політичне керівництво насаджувало ідеологему «спільної історичної пам'яті» як універсального знаряддя «м'якої сили» Кремля в міждержавних взаєминах. Українців нав'язливо закликали «схаменутися», повернувшись «у лоно трьох братніх народів», та спільно з росіянами й білорусами крокувати до «світлого майбутнього».

За другої президентської кампанії В.Путіна прорадянська ностальгія риторика, неодноразові зверхні висловлювання про Україну на вищому державному рівні сигналізували про зростання у правлячих колах Росії неоімперських настроїв²⁷. У 2006 р. В.Путін сформулював доктрину «приведення до відповідності економічних можливостей із політичним статусом»²⁸. Суть її можна звести до того, що Російська Федерація намагалася впливати на поведінку інших держав за допомогою культурно-цивілізаційної, гуманітарно-наукової, зовнішньополітичної та іншої привабливості своєї країни, так званої мережевої системи суспільної дипломатії²⁹. На практиці російські спецслужби, за прикладом радянського КДБ, спустили у старі агентурні мережі нові інструкції, а в Європі замість комуністичних осередків почали спонсорувати радикальні політичні сили³⁰.

Після того, як світовий політикум, а особливо блок НАТО, жодним чином не відреагували на агресивну промову В.Путіна на Мюнхенській безпековій конференції 10 лютого 2007 р., він, повіривши, що може чинити подібно, як і А.Гітлер після Мюнхенської змови 1938 р., вирішив «прозондувати» реакцію демократичного світу на експансіоністські дії Росії. 8 серпня 2008 р. російські війська вторглися у Грузію, фактично взявши під свій контроль самопроголошені «республіки» Абхазію та Південну Осетію. Це була ретельно продумана воєнна операція, якій передувала дев'ятирічна підготовка³¹.

²⁷ Українське століття (1921–2021): витоки, уроки, перспективи державотворення. – С.486.

²⁸ *Истомин И.* Сравнительный анализ приоритетов российской внешней политики и научно-образовательного сообщества специалистов по международным отношениям // Вестник РУДН: Серия «Международные отношения». – Вып.1. – Москва, 2018. – С.165.

²⁹ Українське століття (1921–2021): витоки, уроки, перспективи державотворення. – С.510.

³⁰ *Давидюк М.* Як працює путінська пропаганда. – К., 2016. – С.31.

³¹ *Илларионов А.* Путин готовує війну з Україною 11 років [Електронний ресурс]: <https://gordonua.com/ukr/publications/illarionov-putin-gotuvav-viynu-z-ukranyu-11-rokiv-yak-minimum-1553408.html>

Отримавши «свої Судети», вище російське політичне керівництво з подвійною силою запустило маховик історичної пропаганди, готуючи суспільство до ще більш масштабного протистояння із західними ліберальними демократіями, котрі, на його думку, намагалися «знищити Росію». Відтоді громадяни Російської Федерації почали щораз більше вподібнюватися до радянського суспільства кінця 1930-х рр., яке жило очікуванням «великої війни». Показово, що саме на той час припало фактичне призупинення вивчення російськими істориками повсякдення періоду зрілого сталінізму. Натомість пріоритетними стали пропагандистські заангажовані дослідження історії Другої світової («Великої Вітчизняної») війни, котра для росіян є чимось сакральним, ба навіть святим, на що за жодних обставин не можна спрямовувати вістря критики. Ще з радянських часів її історія була сповнена міфів, що мали показувати нікчемність ворога та оспівувати «велич подвигу» радянського / російського «народу-переможця» під умілим керівництвом комуністичних «вождів». Нечисленні історики та громадські діячі, які наважувалися переглянути усталене розуміння ходу війни, зазнавали нещадної критики як із боку фахових російських істориків, так і представників політикуму та «широких суспільних мас». Найбільше діставалося «ревізіоністам» В.Суворову (В.Різун) та М.Солоніну³². Так, А.Кіліченков назвав їхні праці яскравим прикладом «комерційної історії», котра добре продається, але «не має нічого спільного з реальною історичною наукою»³³. Останній міністр оборони СРСР Д.Язов заявляв, що «не лише американці чи англійці, але й деякі наші хочуть скомпрометувати нашу перемогу»³⁴.

Усвідомлюючи, що перегляд пропагандистські усталеної колективної пам'яті росіян про «Велику Вітчизняну» з часом порушить питання про вплив тоталітарної влади на якість життя, а пересічні громадяни зможуть зрозуміти, що скасування свободи слова, плюралізму думок та інших ознак демократичного громадянського суспільства зрештою призведуть до відродження ГУЛАГу з мільйонами невинних жертв, президент Російської Федерації Д.Медведев видав указ від 15 травня 2009 р., яким створив комісію «з протидії спробам фальсифікації історії для завдання шкоди інтересам Росії»³⁵. Фактично, цей акт запроваджував цензуру у сфері історичних досліджень, встановлюючи монополію владних кіл на «історичну правду». І хоч комісія працювала лише до 14 лютого 2012 р., після її ліквідації дослідження історії періоду Другої світової війни здійснювалися вже відповідно до «ідеологічно вивірених» векторів згідно з виробленими нею «рекомендаціями».

Створений державною пропагандою наратив «діди воювали» абсолютно відкидав пам'ять про реальні факти війни, творячи в колективному уявленні нащадків героїчний образ радянського/російського «воїна-визволителя», що формувався за посередництва «нового історичного» («документально-художнього») кінематографа. Режисери вплітали у свої кінострічки фрагменти передвоєнних фільмів, що створювало в уяві глядачів певну спорідненість із тим часом. Важливо, що, як і в мистецтві сталінського періоду, відбувалося формування культу «лідера нації», без якого країна і народ загинуть у боротьбі з ворогами.

Американський фахівець і соціальних комунікацій Е.Бернейз наголошує, що кіно є «чудовим засобом поширення ідей та поглядів», за допомогою чого можна

³² Див.: Солонин М. 22 июня, или Когда началась Великая Отечественная война? – Москва, 2006. – 512 с.

³³ Киличенков А.А. [Рец.] Солонин М.С. 22 июня, или Когда началась Великая Отечественная война // Новый исторический вестник. – Вып.15. – Москва, 2006. – С.296.

³⁴ Язов Д.Т. Красная армия отступала, имея в три раза больше солдат, чем у Гитлера // Комсомольская правда. – 2008. – 24 августа.

³⁵ Указ президента Российской Федерации о комиссии при президенте Российской Федерации по противодействию попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России [Электронный ресурс]: <https://web.archive.org/web/20090523093807/http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=052421>

привести до єдиного стандарту погляди і звички всієї країни³⁶. Тож провідну роль у формуванні неоімперського світогляду в росіян, народжених у 1990-х рр., відіграв російський кінематограф початку 2000-х рр. (О.Балабанов та ін.), закріплюючи у свідомості молодих людей аксіому, що насилля прийнятне, надто коли ти «захищаєш» свої ідеали й переконання. Нові фільми створили в уявленнях молоді образ не часу, а країни та національної ідентичності³⁷.

Крім героїчного образу «воїна-переможця», пропаганда добре закріпила у свідомості громадян Росії категорію так званих «скріп» – вигаданих стереотипів, які повинні тримати націю в єдності. Одним із прикладів може бути «георгіївська стрічка», активно використовувана державною пропагандою з 2005 р. Цей елемент ордена Св. Георгія, яким із часів Катерини II нагороджували російських воєнків за їхні бойові заслуги, тепер перетворили на атрибут «свята Перемоги». Варто зазначити, що після 1917 р. більшовики заборонили використання цього символу як притаманного «класу експлуататорів»³⁸. Частково георгіївську стрічку «реанімували» в роки Другої світової, після повернення 1943 р. деяких атрибутів імператорської армії (погони, військові звання) – відтепер вона почала називатися «гвардійською» як елемент ордена Слави. Примітно, що водночас цю стрічку використовували й у російських підрозділах на боці нацистської Німеччини, де вона називалася георгіївською. Зважаючи на такі історичні аспекти, до початку 2000-х рр. під час відзначень «дня Перемоги» в Росії цим символом особливо не послуговувалися.

Ситуація кардинально змінилася після ініційованої прокремлівським інформгентством «Новости» та громадською організацією «Студентська спільнота» пропагандистської акції, присвяченої 60-річчю «перемоги Росії» у Другій світовій, коли тисячі волонтерів роздавали в людних місцях «георгіївські стрічки» всім охочим³⁹. Відтоді цей проект активно «пішов на експорт», особливо в пострадянські країни, де він подавався як «символ пам'яті» про «спільну перемогу» на ворогом. Поступово стрічка перетворювалася на знак прихильного ставлення до самої Росії. Так, у травні 2007 р. проросійські активісти з «георгіївськими стрічками» влаштували у центрі Талліна зіткнення з поліцією й естонськими націоналістами, намагаючись завадити перепохованню останків радянських солдатів⁴⁰. Під час «Революції гідності» у 2013–2014 рр. окремі службовці правоохоронних органів України, особливо з підрозділу «Беркут», носили «георгіївські стрічки» як елемент розрізнення. Після захоплення Кримського півострова наприкінці лютого 2014 р. та за подальших подій стрічка стала символом російської агресії. Сьогодні не лише в Україні, але й у Литві, Латвії, Естонії, Молдові офіційно заборонено символіку з елементами «георгіївської стрічки». Негласна заборона діє також у Грузії, Казахстані, Киргизстані, Узбекистані, де під час ушанування жертв Другої світової війни використовують стрічки із зображенням національних символів⁴¹.

Своєрідним продовженням пропагандистської акції зі стрічками стала хода «безсмертного полку», вперше проведена 2009 р. проросійськими активістами у Севастополі, коли учасники святкування «дня Перемоги» несли портрети своїх

³⁶ Бернейс Э. Пропаганда. – С.110.

³⁷ Див.: Подольский Н. «Лицо с экрана»: В чём секрет популярности ток-шоу «вДудь»? // Наука телевиденья. – Т.14. – №3. – Москва, 2018. – С.157.

³⁸ Федик І. Георгіївська стрічка: поваги – нуль, максимум пропаганди [Електронний ресурс]: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2011/06/2/41536/>

³⁹ Георгиевская ленточка, откуда она взялась? [Електронний ресурс]: <https://www.russianireland.com/georgievskaja-lentochka-otkuda-ona-vzjalas/>

⁴⁰ Полянский О. Георгіївська стрічка – знущання росіян над власною історією [Електронний ресурс]: <http://ukrpohliad.org/national-memory/georgiyivska-strichka-znushhannya-rosiyan-nad-vlasnoyu-istoriyeyu.html>

⁴¹ Что на самом деле значит георгиевская лента, и откуда пошла ее современная популярность [Електронний ресурс]: <https://locals.md/2022/georgievskaya-lenta/>

родичів-ветеранів Другої світової⁴². З того часу акція отримала державну підтримку з боку уряду РФ та проводиться в усіх великих містах Росії, а також нечисленними проросійськими активістами у країнах Європи.

Своєрідним дороговказом для сучасної російської пропаганди слугують промови В.Путіна. 23 січня 2011 р. опубліковано програмну статтю, присвячену «громадянському миру» та «міжетнічній згоді» в «багатонаціональній державі». «Історична Росія, – на думку тодішнього голови уряду РФ, – не етнічна держава і не американський “плавильний котел”, де всі певним чином емігранти. Росія виникла й віками розвивалася як багатонаціональна держава, де постійно відбувався процес взаємного звикання та перемішування народів». Далі автор, цитуючи російського філософа І.Львіна, наголошував, що стрижнем, який об’єднує «тканину цієї унікальної цивілізації», виступають російський народ і російська культура. Саме цей стрижень «різного роду провокатори та наші вороги всіма силами намагатимуться вирвати», щоб, мовляв, «завершити справу 1991 р.» і «змусити людей своїми руками знищити власну Батьківщину»⁴³.

Від 2014 р. В.Путін почав активніше ретранслювати на широкий загал свої уявлення про минуле, фактично повчаючи істориків, як слід писати їхні праці. Президент РФ через історію (а насправді через спотворене ним уявлення про неї) намагається легітимізувати свої дії не лише всередині країни, але й на міжнародній арені, від чого може скластися враження, що він – не чинний керівник держави, а лідер міфічної «історичної Росії», про територіальну цілісність якої дбає. Саме з такої позиції російський очільник розкриває своє ставлення до України – як до бунтівної провінції, що намагається вийти зі складу його уявної держави⁴⁴.

Як писав російський історик Ю.Нікіфоров, «сьогодні, визначаючи своє місце у сучасному світі, окреслюючи нову національно-державну ідентичність, Росія змушена надавати особливу увагу питанням історичного знання. Ми зацікавлені в тому, щоб фундамент нашої історичної пам’яті був твердим та об’єктивним»⁴⁵.

Озвучуючи власні «історичні тези», В.Путін керувався гаслом засновника нацистської пропаганди Й.Гіббелса: «Що більша брехня, то швидше люди в неї повірять». Недаремно 9 липня 2014 р. на зустрічі з лідерами єврейських організацій Росії він назвав цього ідеолога нацизму «талановитою людиною, котра завжди добивалася свого» (водночас не забувши заявити, що «боротиметься з будь-якими проявами нацизму»)⁴⁶.

Намагаючись «крокувати в ногу» з офіційною історичною парадигмою, російські провладні історики повсякчас «звіряють годинники» з Кремлем. У жовтні 2017 р. в Єкатеринбургу на базі Уральського державного педагогічного університету відбулася міжнародна науково-практична конференція. Основний акцент у доповідях робився на «збереження історичної пам’яті молоді» та «протидію спробам фальсифікації історії в навчальних закладах»⁴⁷.

23 жовтня 2020 р. в Москві відбулася чергова науково-практична конференція, присвячена викладанню військової історії в Росії та за кордоном. Значну увагу було приділено аналізу шкільних підручників та інших навчальних матеріалів у Росії,

⁴² Герасимов М. Идея акции «Бессмертный полк» зародилась в Севастополе ещё в 2009 г. [Електронний ресурс]: <https://sevastopol.su/news/ideya-akcii-bessmertnyu-polk-zarodilas-v-sevastopole-eshche-v-2009-godu>

⁴³ Путин В. Россия: национальный вопрос // Этнодиалоги. – 2012. – №1(38). – С.9–10.

⁴⁴ Риторика тирана: Брехня Путіна про Україну [Електронний ресурс]: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/promova-putina-21-lyutogo-chomu-uyavlennya-prezidenta-rf-pro-ukrajinu-psevdoistorichni-50219137.html>

⁴⁵ Никифоров Ю.А. «Переосмысление» истории Великой Отечественной войны: фальсификация или просто другое мнение? // Известия Тульского государственного университета: Гуманитарные науки. – Вып.1. – Тула, 2011. – С.178.

⁴⁶ Путин: «Гиббелс был талановитою людиною» [Електронний ресурс]: <https://www.pravda.com.ua/photo-video/2014/07/10/7031539/>; Путин заверил, что РФ будет бороться с любыми проявлениями нацизма [Електронний ресурс]: https://tass.ru/politika/1307415?utm_source=by24.org&utm_medium=referral&utm_campaign=by24.org&utm_referrer=by24.org

⁴⁷ Начало Второй мировой войны: национальные историографические традиции и историческая память: Мат. Междунар. науч.-практ. конф. – Екатеринбург, 2017. – 220 с.

Франції, Великобританії, Німеччині, Польщі, Казахстані, Киргизстані. Вироблено рекомендації, як «правильно навчати» історії молоді покоління⁴⁸. Титульною публікацією збірника матеріалів, підготовленого за результатами заходу, стала промова помічника президента РФ В.Мединського «Образи майбутнього та історичний світогляд», виголошена 5 жовтня 2020 р. на форумі «Історія для майбутнього: новий погляд». Автор наголошує, що кожен росіянин, аби стати «добропорядним громадянином», має бути «бодай трохи» істориком. Він розмірковує над тим, як, «піддавшись» західним історичним концепціям, росіяни мало не втратили країну («в 90-ті ми відкинули істмат й утворилася ідейна порожнеча. Проте природа не терпить порожнечі. І там утворилося примітивне історичне лібертаріанство, ідейна основа для поступового перетворення Росії на десяток Голландій, тільки набагато біднішої, оскільки сировинні колонії, позбавлені суверенної історії та права на роль у світі, повинні жити скромно»). Обґрунтовуючи необхідність популяризації російського бачення історії слов'янських народів, В.Мединський заявляє: «США не борються з фальсифікаторами історії, вони безпринципно насаджують свою думку всіма доступними засобами». Тож автор доповіді пропонує «поступово відійти від позиції боротьби з фальсифікаторами. Годі виправдовуватися. Потрібно насаджувати всіма можливими методами свій погляд»⁴⁹.

30 липня 2021 р. В.Путін призначив куратора Російського військово-історичного товариства В.Мединського головою Міжвідомчої комісії з історичної просвіти – «з метою забезпечення планомірного та наступального підходу у відстоюванні національних інтересів РФ, пов'язаних зі збереженням історичної пам'яті й розвитком просвітницької діяльності у сфері історії»⁵⁰. Як зазначила Д.Хапаєва, Росія скочується в період «середньовіччя, що саджає»⁵¹.

Та не лише «історичними фактами» влада намагається «скріпити» російську націю у війні з Україною. Пропагандисти суміжної країни активно послуговуються рекомендаціями згаданого вище Й.Гебельса. Так, 16 січня 1940 р. цей високопоставлений нацист у своєму щоденнику констатував, що з метою «ослаблення духу» ворогів німецькі спецслужби поширюють у Франції та нейтральних країнах «процтва» Нострадамуса⁵². Натомість після захоплення Кримського півострова й частини Донецької та Луганської обл. України на російських телеканалах у геометричній прогресії зростає кількість тематичних програм із «віщуваннями» Ванги й інших «провидців», в яких ішлося про те, що держава, котра вестиме війну проти Росії, її неодмінно програє та зникне⁵³. Таким чином росіянам нав'ювалася думка, що за них воює не лише добре озброєна та підготовлена армія, але нібито й «вищі сили».

Російська пропаганда війни у 2020–2021 рр. набрала таких обертів, що журналіст і політолог О.Морозов, котрий живе та працює у Празі, констатував: «Новини на НТВ у такому войовничому тоні, ніби Україна вже оголосила війну. Відеоряд складається з безперервних колон військової техніки, яку перекидають обидві сторони, безпілотники ширяють над усім ефіром»⁵⁴. За влучним зауваженням А.Міхніка, висловленим ще 2014 р., «путінська пропаганда має фашистські риси»⁵⁵.

⁴⁸ Преподавание военной истории в России и за рубежом. – Вып.3 / Под ред. К.Пахалюка. – Москва; Санкт-Петербург, 2020. – 408 с.

⁴⁹ Там же. – С.1, 8–9.

⁵⁰ Указ президента Российской Федерации «О Межведомственной комиссии по историческому просвещению» [Електронний ресурс]: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47084>

⁵¹ Хапаева Д. Сажаящее Средневековье: Россия вступила в период неомедиализма: Придётся ли теперь отвечать по закону за очернение Ивана Грозного? [Електронний ресурс]: <https://novayagazeta.ru/articles/2021/08/02/sazhaiushchee-srednevekovye>

⁵² Див.: Бахар П. За кулисами «Третьего рейха». Й.Гебельс – «Как германцы, мы никогда не поймаем славян» // Исторический журнал. – 1994. – №5. – С.37.

⁵³ Боевой экстрасенс из КГБ назвал дату капитуляции Зеленского [Електронний ресурс]: <https://www.ntv.ru/novosti/2709190/>; Ванга предсказала России господство над миром [Електронний ресурс]: <https://www.ntv.ru/novosti/2709185/>

⁵⁴ Див.: «Знову брязкають зброєю»: Російські соцмережі про підготовку війни на Донбасі [Електронний ресурс]: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosijski-sotsmerezhi-pro-vijnu-na-donbasi/31193545.html>

⁵⁵ Міхнік А. Путінська пропаганда має фашистські риси // День. – 2014. – 17 травня.

Як чинник підготовки російського суспільства до повноцінної війни масштабно використовувалася методика дегуманізації українців. Цей процес особливо посилювався у час «Революції гідності». Аналізуючи наративи російських медіа, Р.Шустов у червні 2014 р. зауважив: «Російський уряд цілеспрямовано, інструментами пропаганди, шляхом дегуманізації та демонізації українців робить росіян готовими нас убивати». Автор виокремив такі різновиди цих дій: 1) дегуманізація протестного руху та його лідерів (соціальними мережами ширилися численні малюнки, фотоколажі, карикатури, на яких протестувальників, їхніх лідерів зображували у вигляді отари овець, зграї мавп та ін.); 2) навішування ярликів за логікою «Майдан» = «западєнци» = «бандерівці» = «фашизм», «бандерлоги», «фашистські упирі» та ін.; 3) дегуманізація української влади («хунта») й українського народу; 4) дегуманізація української армії⁵⁶.

Маніпулятивні стратегії пропагандистів «російського світу» базувалися на рясному використанні лексем-ярликів «нацики», «нашисти» (від назви партії «Наша Україна»), «укрнацики», «нацюки», «неонацисти» щодо всіх громадян України, які обстоювали суверенітет своєї держави та українську мову й культуру як основу національної ідентичності⁵⁷. Важливою у цьому контексті видається думка французького політолога Ф. де Лара:

«Від 1945 р. радянська пропаганда успішно вчила ототожнювати будь-якого ворога СРСР із «фашизмом», перетворивши це поняття на незрозуміле страхіття, моральний ярлик для всіх противників, і провела підсвідомі паралелі між США, «буржуазною демократією», націоналізмом, лібералізмом тощо й найстрашнішим злом – Гітлером. Ця фантазія – безсоромна брехня: те, що фашисти колись були ворогами СРСР, не означає, що кожен ворог СРСР є фашистом або що фашизму немає серед російських можновладців. Насправді ж існував червоний фашизм за Л.Брежнєва, а А.Піонтовський влучно називає путінський режим «гібридним фашизмом»⁵⁸.

Задіяні російською пропагандою різновиди дегуманізації українців повністю корелюються з геббельсівськими конструктами щодо євреїв і слов'ян, котрих у пресі, на плакатах і карикатурах за допомогою засобів зооморфної (аніمالістичної, бестіальної) метафори зображували не просто «унтерменшами», але нелюдами та істотами, «гіршими за тварин». Подібні практики послідовно використовують і сучасні російські пропагандисти.

Масова підтримка так званим «глибинним народом» воєнної агресії проти України засвідчила сприйняття росіянами ключових послань пропаганди. Вплив її на свідомість населення пояснюють міркування відомого фізіолога І.Павлова, викладені 20 травня 1918 р. в публічній лекції. Вчений, зокрема, наголошував, що «російський розум не прив'язаний до фактів. Він більше любить слова й ними оперує... Ви бачите, що російська думка цілковито не застосовує критики методу, тобто аніскільки не перевіряє зміст слів, не йде за лаштунки слова, не любить дивитися на реальну дійсність»⁵⁹.

Отже, готуючись до повномасштабної війни проти України, Росія активно використовувала методи пропаганди, апробовані під час підготовки до попередніх воєн. Найважливіші з них: 1) маніпулювання історією з метою творення власного історичного міфу та побудови концепту «російського світу» з екліктичним поєднанням імперських і комуністичних російських наративів; 2) формування «символіки війни», покликаної «мобілізувати маси» на героїзоване насильство проти

⁵⁶ Шустов Р. Дегуманізація як інструмент інформаційної війни [Електронний ресурс]: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/574/2014-06-06-degumanizatsiya-yak-instrument-informatsiynoi-viyny/>

⁵⁷ Масенко Л. Мова радянського тоталітаризму. – К., 2017. – С.143.

⁵⁸ де Лара Ф. Брудне слово «націоналізм» [Електронний ресурс]: <https://tyzhden.ua/Politics/147037>

⁵⁹ Павлов И.П. О русском уме // Природа. – 1999. – №8. – С.97.

українців (використання «георгіївської стрічки» в її оновленій семантиці, створення відповідної теле-, аудіо-, кінопродукції з метою «ушлявлення подвигу російського солдата»); 3) дегуманізація ворога (тобто українців) шляхом невизнання права на розбудову власної держави, заперечення самодостатності української культури, ототожнення наших військових і громадсько-політичних діячів із «нацистами». Російська пропаганда фактично легітимізує геноцид українців та знищення Української держави. Маючи сусідом таку країну, як Росія, українському суспільству варто пам'ятати, що російська агресія супроти українців впливає з глибин колективної пам'яті, проявляючись за кожної слушної нагоди. Те, що її породжує, здатне лише руйнувати, а не створювати нове.

REFERENCES

1. Bakhar, P. (1994). Za kulisami „Tretego rejkh”. J.Gebbels – „Kak germantsy, my nikogda ne pojmem slavian». *Istoricheskiy zbur-nal*, 5, 36–47. [in Russian].
2. Berneis, E. (2016). *Propaganda*. Kaunas. [in Russian].
3. Budivska, H. (2015). Mediine predstavleniia kontseptu “Novorosiiia”: Analiz mediamaterialiv pro obiednannia “DNR” ta “LNR” u “konfederatsiiu Novorosiiia”. *Naukovi zapysky UKU*, 1, 119–125. [in Ukrainian].
4. Davydiuk, M. (2016). *Yak pratsiuvie putinska propabanda*. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Demianenko, B., Demianenko, A. (2021). Militarization of the Educational Process in Occupied Crimea (2014–2019). *Skhidnoevropeyskiy istorychny visnyk = East European Historical Bulletin*, 19, 228–238.
6. Ellul, J. (1973). *Propaganda: Vintage books a division of random house*. New York.
7. Gerasimov, M. Ideja aktsii „Bessmertnyj polk” zarodilas v Sevastopole eshche v 2009 g. Retrieved from: <https://sevastopol.su/news/ideya-akcii-bessmertnyj-polk-zarodilas-v-sevastopole-eshche-v-2009-godu> [in Russian].
8. Illarionov, A. Putin hotuvav viinu z Ukrainoiu 11 rokiv. Retrieved from: <https://gordonua.com/ukr/publications/llarionov-putin-gotuvav-viynu-z-ukranoyu-11-rokiv-yak-minimum-1553408.html> [in Ukrainian].
9. Istomin, I. (2018). Sravnitelnyi analiz prioritov rosiiskoi vneshnei politiki i nauchno-obrazovatel'nogo soobshchestva spetsialistov po mezhdunarodnym otноsheniyam. *Vestnik RUDN: Seriya „Mezhdunarodnye otноsheniya”*, 1, 162–185. [in Russian].
10. Kasianov, H., Smolii, V., Tolochko, O. (2013). *Ukraina v rosiiskomu istorychnomu dyskursi: problemy doslidzhennia ta interpryatsii*. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Kellen, K. (1973). Introduction. Ellul, J. *Propaganda: Vintage books a division of random house*. New York.
12. Kulchitskij, S. (2004, February, 13 – February, 20). Ukrainskij Krym: K 50-letiju vkhozhenija Krymskoj oblasti v USSR. *Zerkalo nedeli*. [in Russian].
13. Lasswell, H.D. (1938). *Propaganda technique in the World War*. New York.
14. Maievskiy, O. (2018). *Politychni plakati i karykatura yak zasoby ideolobichnoi borotby v Ukraini 1939–1945 rr.* Kyiv. [in Ukrainian].
15. Maievskiy, O.O. (2020). Formuvannia informatsiinoho prostoru v tak zvanikh “DNR” ta “LNR” metodami ekspluatatsii vizualnykh obraziv Druhoi svitovoi viiny. *Informatsiia i pravo*, 2(33), 132–140. [in Ukrainian].
16. Masenko, L. (2017). *Mova radianskoho totalitaryzmu*. Kyiv. [in Ukrainian].
17. Mikhnik, A. (2014, May, 17). Putinska propahanda maie fashystski rysy. *Den*. [in Ukrainian].
18. Mykhailiuk, M. (2001). Nimetska propahanda v Ukraini. *Ukraina v Druhii svitovii viini: pobliad z XXI st.: Istorychni narysy*, 644–658. Kyiv. [in Ukrainian].
19. Mykhailiuk, M. (2007). Moralno-psykholohichnyi stan tsyvilnoho naselennia Ukrainy v umovakh Druhoi svitovoi viiny ta v pershi poviennii roky. *Kyivska starovyna*, 5, 109–122. [in Ukrainian].
20. Nikiforov, Ju.A. (2011). “Pereosmyslenie” istorii Velikoj Otechestvennoj vojny: falsifikatsija ili prosto drugoe mnenie? *Izvestija Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta: Gumanitarnye nauki*, 1, 177–194. [in Russian].
21. Nikolaiets, Yu. (2019). Historical memory about Second World War in the context of threads of government in Ukraine. *Skhidnoevropeyskiy istorychny visnyk = East European Historical Bulletin*, 11, 225–240.
22. Pakhaljuk, K.A. (Ed.) (2020). *Prepodavanie voennoj istorii v Rossii i za rubezhom*, 3. Moskva; Sankt-Peterburg. [in Russian].
23. Pocheptsov, G. (2019). *SSSR: strana, sozdannaya propagandoi*. Kharkov. [in Russian].
24. Podolskii, N. (2018). „Litso s ekrana”: V chem sekret populyarnosti tok-shou „vDud”? *Nauka telediveniya*, 14(3), 151–166. [in Russian].
25. Pokotylo, O., Nashyvochnikov, O. (2021). Sources of the Russian-Ukrainian Armed Conflict. *Skhidnoevropeyskiy istorychny visnyk = East European Historical Bulletin*, 18, 210–218.
26. Salata, O. (2013). Tsyvilizatsiini arkhetypy istorychnoi pamiaty ukrainskoho narodu. *Viiny pamiatet i polityka pryumyrennia*, 87–94. Kyiv. [in Ukrainian].
27. Salata, O. (2017). Orhanizatsiia propahandy v systemi derzhavnykh orhaniv natsyistskoi Nimechchyny u 1933–1941 rr. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 49, 145–151. [in Ukrainian].
28. Salata, O. (2018). Zberezhennia ukrainskym narodom natsionalnoi identychnosti v umovakh informatsiinoho protystoiannia Nimechchyny ta SRSR u roky Druhoi svitovoi viiny. *Fenomen propahandy ta antypropahandy u suchasnomu sviti: istoryko-politobichnyi dyskurs*, 130–144. Zaporizhzhia. [in Ukrainian].
29. Smolii, V. (Ed.) (2021). *Ukrainske stolittia (1921–2021): vytoky, uroky, perspektivy derzhavotvorennia: Narysy*. Kyiv. [in Ukrainian].
30. Solonin, M. (2007). *22 ijunya, ili Kogda nachalas Velikaja Otechestvennaja vojna?* Moskva. [in Russian].
31. Yakubova, L., Holovko, V., Prymachenko, Ya. (2018). *Russkiy mir na Donbasi ta v Krymu: istorychni vytoky, politychna tekhnolobiiia, instrument abresii: Analitichna dopovid*. Kyiv. [in Ukrainian].
32. Yuskiv, B., Khomych, S. (2017). Rol media-propahandy v umovakh „hibrydnoi viiny”. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 132, 27–43. [in Ukrainian].

Vasyl ILNYTSKYI

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Department of History of Ukraine,
I. Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine), vilnickiy@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

Volodymyr STARKA

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Docent,
Professor at Department of History of Ukraine, Archaeology and
Special Branches of Historical Sciences,
Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine), starka1980@tnpu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0213-9298>

Mykola HALIV

Doctor of Pedagogical Sciences (Dr. Hab. in Pedagogy), Professor,
Professor at Department of History of Ukraine,
I. Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine), halivm@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

Russian Propaganda as an Element of Preparation for Armed Aggression Against Ukraine

Abstract. The purpose of the article is to highlight the propaganda activities that became an indicator of the preparation of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The research methodology is built on the principles of historicism, objectivity, systematicity, multifactoriality, scientificity, and the use of general scientific (analysis, synthesis, scientific abstraction) and special-historical (historical-genetic, historical-typological, historical-systemic) methods. The scientific novelty consists in conducting a comprehensive analysis of the main propaganda measures carried out by the Russian Federation in preparation for armed aggression against Ukraine. **Conclusions.** While preparing for war with Ukraine, the Russian Federation actively used propaganda methods tested during the preparations for previous wars. The most important of them in the struggle with Ukraine were: 1) manipulation of history with the aim of forming one's own historical myth-building the concept of the "Russian World" / "Russkiy Mir" with an eclectic combination of pre-revolutionary-imperial and Soviet-communist Russian narratives; 2) formation of "symbolism of war" designed to mobilize the masses to heroized violence against Ukrainians: the use of "St. George's Tape" (and the promotion of its updated semantics), the creation of appropriate television, audio and film productions with the aim of glorifying and heroizing the "a Russian soldier", his "right struggle"; 3) dehumanization of the enemy (in this case, Ukrainians) by, firstly, not recognizing the right to build an independent Ukrainian state; secondly, denial of the self-sufficiency of Ukrainian culture; thirdly, the identification of Ukrainian military and public and political figures with the "Nazis". Russian propaganda actually legitimizes the genocide of Ukrainians and the destruction of the Ukrainian state. Living next to Russia, Ukrainian society should always remember: Russian aggression towards Ukrainians flows from the depths of collective memory, manifesting itself on the right occasion. What generates it can only destroy, assimilate or copy, but not create new.

Keywords: propaganda, Russia's war against Ukraine, World War II, collective memory, historical and commemorative politics, mass consciousness.